

שמואל קליין

סיור בגמלא - שתי הערות חינוכיות

מניסיון בן שנים רבות בהדרכת סיורים באתר גמלא נוכחתי לדעת כי יש בו פוטנציאל חינוכי עשיר ביותר. למעשה, קשה להדריך בו הדרכה ארכאולוגית או גאוגרפית רגילה! בשורות הבאות אנסה לסרטט כמה מהנושאים שעלו אצלי בהדרכות בגמלא, אציין היכן הם המקומות באתר המתאימים לדון בנושאים ולבססם, וארמוז לדילמות החינוכיות שהם מעוררים.

הדיון החינוכי לא בא להחליף סקירות מדעיות ודיונים מחקרניים על גמלא. אם יוצגו להלן תכנים הראויים לבירור מדעי, לא הבאנום אלא כדי להדגים את הקשר בינם לבין דרך הצגתם החינוכית בשטח.

א. דיון חינוכי בבית המדרש שליד בית הכנסת

בבואנו להדריך מטיילים בגמלא, עומדות בפנינו אפשרויות רבות לתכנון ההדרכה. נצטרך כמובן להתאים את ההדרכה לגיל הקבוצה, לרמת ידיעותיה המוקדמות ולמסגרת הכללית שבה מטיילת הקבוצה.

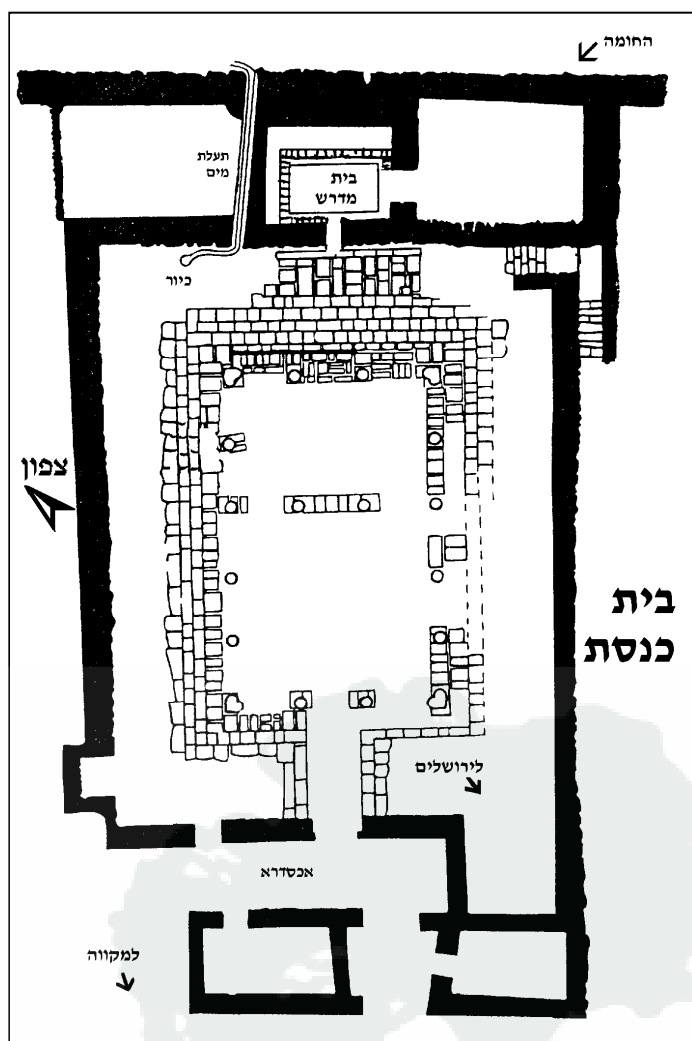
קיימת אפשרות לעסוק בגמלא כחלק מהנושא של **גבורה יהודית בגולן לדורותיו** (קרבות, כיבושים, הצלה, התיישבות וכו'), וכך גמלא מהווה רק פן אחד של הנושא המקיף. אך ניתן גם להראות את 'פני הגולן' דרכה של גמלא.

להלן נציע דיון דידקטי-ערכי בעניינה של גמלא שידגיש את האפשרות השנייה - גמלא כאתר המשקף את החיים בגולן בתקופת הבית השני. בחרנו לפתוח דווקא בבית הכנסת וב**בית המדרש** שלידו. מקומו של בית הכנסת בחיי העיר הוא נושא מרתק הקשור לחיי היהודים בתקופת המשנה והתלמוד. בהקשר זה ראוי לעמוד על המיוחד בבית הכנסת שנמצא בגמלא - בית כנסת זה הוא כנראה הקדום ביותר שנמצא עד כה בארץ ישראל. אם כן, בבית כנסת זה התפללו וקראו בתורה בזמן שבית המקדש היה קיים. עניין זה מעורר שאלות רבות, וכבר דשו בהן רבים, אך ברור שיש בכך כדי ללמד על היותו של בית הכנסת מוסד עצמאי העומד במרכז חייה

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

של קהילה דתית, ואין הוא רק תחליף למקדש. מנקודת ראות דידקטית-חינוכית זהו פתח לדיון מעניין שכותרתו 'בין גמלא לירושלים'. בית הכנסת מעיד על מעמד יהודים עצמאי במובן מסוים שאיננו תלוי במקדש, אך זיקתה של גמלא הרחוקה לירושלים הייתה עמוקה מאוד (נשוב לדון בכך בהמשך המאמר, להלן).

אנו רוצים להאיר גם פן אחר של הנושא. בצד המזרחי של בית הכנסת - בינו לבין חומת העיר (אזור המכונה בפי החוקרים שטח E) - נתגלה שריד של חדר גדול ובו ספסלים לשיבה. כן נמצא בו שריד של חלון הנפתח לבית הכנסת (ראה איור מספר 1). לדעתו של שמריה גוטמן - חוקר ומגלה גמלא - זהו חדר לימוד שהיה צמוד לבית הכנסת והיה חלק מהמכלול של "המרכז הקהילתי" שכלל גם מקווה טהרה.

איור מספר 1: תרשים של אזור בית הכנסת בחפירות גמלא.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

בית מדרש מעין זה היה אולי לפני עיני רבי יהושע בן גמלא, שנודע בתקנתו "שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר ומכניסין אותן כבן שש כבן שבע" (בבלי בבא בתרא כא ע"א). כדי שהביקור בבית המדרש הזה לא יהפוך לחוויה ארכאולוגית גרידא, נוכל כמובן לעיין בשאלה: מי הם התלמידים שיצאו ממנו. לדעת כמה הוגים וחוקרים (הרב פרופ' ל"י רבינוביץ,¹ ש' גוטמן,² הרב י' אריאל³) עיצב בית המדרש של גמלא אסכולה הגותית והשקפת עולם ייחודית.

אם נישען על עדותו של יוספוס, יצא מבית מדרש זה יהודה הגולני איש גמלא (קדמוניות יח, א, ו). יהודה היה מהפכן, מורד, וייסד כת חדשה - "הכת הרביעית", שנוספה לפרושים, לצדוקים ולאִיסיים ושחרתה על דגלה את רעיון החירות. לשיטתה קבלת עול הרומאים היא עברה על דין התורה "כי לי בני ישראל עבדים" (ויקרא כ"ה, נה), ואין מקום לעבדות לבשר-ודם יחד עם עבדות לשמים. כת זו עמדה כמסד רעיוני לקנאים, מובילי המרד הגדול, בססמה שהחירות המדינית קשורה למלכות שמים.

רוח זו, שאותה ניסה פלביוס לתאר בנאומים הנשגבים ששם בפי אלעזר ערב חורבן מצדה (מלחמות ז, ט), פעמה גם בתושבי גמלא. אלה ביצרו את עירם למלחמה ברומאים, עמדו במצור ממושך ולחמו בעוז מופלא, עד שכמעט ניצחו את אספסיינוס ואת טיטוס בנו, ומשגבר האויב אולצו לנפול אל התהומות.

טרם נבוא לעסוק בהשקפות הקנאיות ובביטויין בגמלא ובמצדה, נסקור את עיקרי המאורעות הקשורים במרד הגדול, שבו עמדו השקפות אלו למבחן. בראש שלושה לגיונות וצבא עזר רב, כאשר בנו טיטוס לצדו, עלה אספסיינוס, שמונה על ידי נירון, על ארץ ישראל. בבואו לעכו הוא פגש משלחת של נציגי ציפורי שנכנעו בפניו. צבאו כבש את הכפרים מסביב לציפורי וביצע בהם טבח.

הקרב הגדול הראשון של הרומאים היה המערכה על יודפת (יוטבת). רוב תושביה נטבחו והשאר נשבו ונמכרו לעבדים ולשפחות. יוסף מסר עצמו בידי הרומאים והצליח לשרוד. גם יפיע שליד נצרת נכבשה ורוב תושביה נטבחו. טבריה נכנעה בפני הרומאים ללא קרב. מגדל (טריכאי) אשר מצפון לטבריה ניסתה להילחם, אך גם היא נפלה לאחר קרב נואש.

מסתבר כי האכזריות שהופגנה בכיבוש מגדל נתנה אותותיה בגולן. סוגני וסלבקיה נכנעו בפני אגריפס מושל הגליל - בן ברית לרומאים. רק גמלא, שאגריפס

1. 'שרשרת של גבורה', מחנים פז (תשכ"ד), עמ' 30-33.

2. גמלא - עיר במרד, תל אביב תשנ"ד.

3. ארץ ירדן וחורמונים, חספין תשנ"ו.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

צר עליה כבר שבעה חדשים, המשיכה להילחם באומץ. נגדה כיוון עתה אספסיינוס את מלוא עוצמת המחץ של צבאו.

בראש שלושת לגיונותיו עלה אספסיינוס לגולן. חלוקות הדעות האם עלה דרך חמת גדר, או דרך צפון הכינרת, על פי הצעתו החדשה של שמריה גוטמן. מכל מקום, חיילותיו הקיפו את העיר מכל עבריה והכינו בקפדנות את קרב ההבקעה. לאחר כחודש ימים הם הצליחו להבקיע פרצות בחומה ולפרוץ אל העיר. בתעוזה עצומה ובהקרבה עילאית הצליחו המגינים להכות בהם ולהדפם מהעיר, תוך שגרמו להם אבדות כבדות וכמעט שהצליחו לפגוע באספסיינוס עצמו. רק לאחר כמה ימים הצליח טיטוס להפתיע את השומרים המותשים ולחדור לעיר. בשלב זה נטרפו כל מערכות ההגנה. אנשי גמלא הנותרים ברחו אל ראש הצוק. רבים התאבדו בקפצם אל הנחל העמוק והשאר נטבחו על ידי הרומאים.

תוך כדי הקרב בגמלא, נשלח כוח רומאי להר תבור, שם התבצר עדיין כוח יהודי מורד. בהשתמשם במעשה ערמה הצליחו הרומאים ללכוד את המבצר בראש ההר ולהרוג את הלוחמים. לאחר המערכה על גמלא נשארה גוש חלב אחרונה במערכה על הגליל. ראש המורדים בגליל, יוחנן מגוש חלב, הצליח להימלט מהעיר, וזו פתחה את שעריה ונכנעה לרומאים ללא קרב. בזאת נסתיימה המערכה על הגליל והצבא הרומאי פנה דרומה להמשך המערכה - כיבוש השפלה ולאחר מכן ירושלים.⁴

דברים אלו, שבעיקרם הם ידועים, עשויים לשמש רקע לדיון חינוכי עקרוני נוסף, שראוי לקיימו דווקא בבית המדרש!

באמצע תיאור הקרב על גמלא יוספוס מספר: "...ובהאמינם במעוז מקומם, לא נתנו ללוחמים חדשים לבוא בשעריה בהמון, כי כבר מלאה העיר פליטים מהקרבות הראשונים, אשר בקשו מנוס במבצר הנשגב הזה..." (תולדות מלחמת היהודים ד, א, ב; התרגום על פי מהדורת שמחוני, תל אביב תשט"ז [כך גם להלן] - למעט אם צוין אחרת), עמ' 234-235).

איננו יודעים בבירור על אלו פליטים מדובר. ניתן לשער שמדובר בפליטי יודפת ואולי טריכי, שנמלטו לכאן לאחר נפילת יישוביהם בקרבות שקדמו לקרב גמלא. מה היה שיקול דעתם של לוחמי גמלא בהחליטם למנוע כניסת פליטים נוספים לעיר? האם הסכימו כולם להחלטה? הצדקו? התואם הדבר את ערכי היהדות?

עם שאלות כאלו ואחרות, שאיננו מתכוונים להציע להן פתרון, יצטרכו חניכינו להתמודד במקום זה, ודווקא כאן, בין כותלי בית המדרש, משום שאלו שאלות של

4. 'י' שביט, ההיסטוריה של ארץ ישראל, ד, חלק א פרק יח, ירושלים 1984; 'י' לוינזון, הגליל במלחמת היהודים ברומאים, תל אביב תשי"ח.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

בית מדרש, הן מבחינה מוסרית והן מבחינה קהילתית! במקום זה אולי הכריעו בשאלה הנידונה לפני אלפי שנים.

ב. גמלא ומצדה, הדומה והשונה

מי שמצוי ולו במעט בהיסטוריה היהודית של ימי הבית השני אינו יכול לחמוק מן ההשוואה בין סופם הטרגי של אנשי גמלא לבין מעשה ההתאבדות של אנשי מצדה. שמריה גוטמן חופר גמלא עסק בכך בספריו ואנו נתמקד בהיבט החינוכי של השאלה.

אשר למקום הדיון, כפי שבית הכנסת ובית המדרש שימשו זירה לדיון בתורתה של גמלא, כאן מומלץ להגיע עם החניכים היישר לראש המצוק (ניתן להגיע במדרגות ישנות הנמצאות ליד מחנה העובדים, דרך הצד הצפוני של המצוק), ללא כניסה לעיר עצמה, דרך המגדל בפניה הצפון-מזרחית של החומה (ראה איור מספר 2). כאן בראש המצוק, לנוכח התהומות האדירים שאליהם קפצו המתאבדים, נספר את סיפור הקרב האחרון של גמלא. בעקבותיו ניתן לפתח דיון מעמיק. נושא זה יכול גם לבוא בסיור הסיור בעיר, כסיכום לסיור כולו. אם כך ננהג, שאלת מקום הדיון אינה כה חשובה.

איור מספר 2: גמלא - דרך העלייה המוצעת משביל הגישה (א), דרך המדרגות הישנות (ב) והמגדל הצפון מזרחי (ג), עד לראש המצוק (ד). צילום: יהודה וינברג.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

בהשוואת סיפורי גמלא ומצדה בולט עניין שאולי אינו מקרי: שתיהן 'נעלמו' מעל בימת ההיסטוריה היהודית, ו'צללו' אל תהום הנשייה ו'שבו ועלו' רק בדורות האחרונים; מצדה, בשנות השלושים והארבעים (תרס"ב) לכך מאוד שירו של למדן - "מסדה"), וגמלא בדורנו (לאחר מלחמת ששת הימים). הדבר נובע בראש ובראשונה מהיעדר סיפורן במקורות חז"ל. שני הסיפורים מופיעים רק אצל יוסף בן מתתיהו. אשר לגמלא:

...משתי צלעותיו וממול פניו מקף הסלע הזה תהומות, אשר אין איש יכול לעבור בהן... והצוק המתרומם לאין חקר ממעל לעיר... ולמטה ממנה היתה צלע ההר הזקופה באין חומה, כי נפלה אל תהום עמקה (תולדות מלחמת היהודים ד, א, א).

כך מתאר יוסף בן מתתיהו את הצוק המתנשא מעל לעיר גמלא, שם גם ירבה מצודת העיר. אל המקום הזה ברחו אחרוני המגינים ואלו שנותרו בסימום של הקרב על גמלא. שם עשו את הניסיון האחרון לעמוד בפני תוקפיהם:

ובהודע הדבר לאנשי העיר, כי באו הרומאים אל תוכה, תפשו אלה את נשיהם ובניהם וסחבו אותם אחריהם לברוח אתם יחד אל ראש ההר... ואספסונוס בא לעזרת אנשיו בראש כל חילו ועלה להלחם בפליטים אשר נמלטו אל ראש ההר, כי הגבעה התרוממה לאין-חקר והיתה מכסה אבנים מסביב וקשה היה לעלות עליה (שם, י).

כדי לחוש ברוח הקטע נסו להעפיל כיום מהרובע המערבי של העיר, ליד בית הבד, אל מרום העיר, בדיוק כפי שמתאר זאת יוסף:

ועתה היתה מלאה המון אדם... וכאשר העפילו הרומאים לעלות עליה, ירו בהם היהודים חצים וכל מיני קלע... תחת אשר חצי הרומאים לא יכלו להגיע עד מרום מעמדם. אולם לאסון היהודים שלח אלהים רוח סערה אל עבר פניהם והיא משכה אליהם את חצי הרומאים והשיבה את חציהם אחור או דחפה אותם הצדה.⁵ מפני כח הסערה לא יכלו היהודים להתחזק במורד התלול, כי לא מצאו שם מעמד לרגליהם... והרומאים עלו על ההר והקיפו את היהודים והמיתו מהם את כל הלוחמים העומדים על נפשם וגם לא חמלו על האנשים הפושטים אליהם יד לבקש חנינה... וכאשר נואשו היהודים מעזרה, תפשו רבים את טפם ונשיהם והתגלגלו אתם אל התהום, אשר פיה עמק מאד לצלע ההר. וזעם הרומאים היה קל יותר מקשי לב היהודים הנתפשים, כי מספר הנשחטים בידי הרומאים היה ארבעת אלפים ולעמתם נמנו חמשת אלפים חללים אשר התנפלו מראש ההר (שם).

5. בסיפורי החופרים שחפרו בגמלא נשמע על אותן רוחות אחר הצהריים נוראות, שלעתים הכריחו אותם להיאחז בסלעים והקשו עליהם מאוד את העבודה במורד התלול - מפי שמריה גוטמן.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

בדומה לסיום הנורא של מגיני גמלא מוצאים אנו בספרו של יוסף סיום נורא למגיני מצדה. גם הם מיהרו לקחת את נשיהם וטפם, שחטום במו ידיהם והפקידו עשרה מביניהם להרוג את הגברים הנותרים. האחרון שנבחר הרג את חבריו ושלח יד בנפשו (תולדות מלחמת היהודים ז, ט, א).

תבנית הדמיון בין שני הסיפורים מתחזקת לאור פרט זהה נוסף. במצדה נשארו, אליבא דיוסף, שתי נשים ועוד חמישה ילדים שהתחבאו בצינורות המוליכים מים אל העיר. גם בגמלא נשארו שתי נשים שהצליחו להתחבא מזעם הרומאים בעת מפלת העיר.

על רקע הדמיון הספרותי נבוא להבליט את מה שנראה בעינינו שוני רעיוני. במאמרו 'גבורת מצדה לאור ההלכה' כותב הרב שלמה גורן:

ההתנהגות ההירואית והנועזת של לוחמי מצדה שבראותם את קץ המלחמה, וחזות הפורענות הממששת ובאה עליהם החליטו ליפול איש ביד רעהו כבני חורין ולא להשתעבד לאויב מעוררת בעיה הלכתית חמורה, האם התנהגותם היתה בהתאם להלכה או לא, והאם צדק אלעזר מנהיגם, בשכנוע שלו לבצע את האיבוד לדעת ההמוני או לא.⁶

הרב גורן אינו היחיד העוסק בבעיה סבוכה זו. רבים וטובים דנו בה, ודעות שונות הושמעו בנושא. הרב גורן דן בנושא על רקע נפילת שאול המלך ששלח יד בנפשו בקרב האחרון בגלבו (שמ"א ל"א, ה) והוכיח מתוך פוסקים ראשונים ואחרונים "שהנסיבות של אנשי מצדה מצדיקות מבחינת ההלכה את מעשיהם ונחשבים הם כמומתים על קידוש ה'". בין שאר מסקנותיו שם הוא מכוון להשלכות מעשיות:

כאשר נפילתו בשבי האויב יביא לידי חילול ה', ויתן בידי האויב אמצעי להתפאר ולהתגדל בו, ובסופו של דבר יהרגו אותו, מותר גם כן למות בידי עצמו ולא ליפול בידי האויב, מעין מה שקרה לשאול המלך ולאנשי מצדה.⁷

הצבענו עד עתה על דמיון בסיסי בין גורל אנשי מצדה לבין מגיני גמלא, אך נראה שטמון כאן גם הבדל מהותי שיש לו השלכות רעיוניות ואולי הלכתיות!

לאנשי מצדה היה לפי המסופר זמן לשקול ולהחליט על צעדיהם; נכח שם גם מנהיג שיכול היה להוביל לכיוון מסוים. ניתן היה להתווכח עמו ואולי להחליט אחרת, אך מה בָּרַה הייתה לאחרוני מגיני גמלא?! אלו הרי נדחפו אל פי התהום. נכון שפיזית 'התנפלו מראש הר' אל התהום, אך האם לא חרב הרומאים היא שדחתם לשם?! וכי הייתה דרך נסיגה בפניהם?!

6. ש' גורן, 'גבורת מצדה לאור ההלכה', **מחניים** פז (תשכ"ד), עמ' 7-12.

7. שם, עמ' 12.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

ננסה לשקול את הדברים מנקודת מבט אחרת; הסיכוי של מגיני גמלא לשרוד בקרב נגד הרומאים היה קלוש ביותר. הם ידעו ודאי את שעלה בגורל הערים האחרות שמרדו ברומאים - פליטים מערים אלו (יודפת למשל) ברחו דרומה ומזרחה. הם ראו את הצבא הרומאי האדיר שעמד מולם וידעו שהסיכוי לעמוד נגדו אפסי, ובכל זאת לא נרתעו.

יתרה מזו: מסלול מסעם של הרומאים מנמל עכו ומהצפון לירושלים אינו עובר דרך דרום הגולן. הצבא הרומאי עלה לגולן במסע מיוחד, שהיווה חריגה משמעותית מדרכו המתוכננת. מסתבר כי אילו המשיכו אנשי גמלא לשבת בשקט במקומם, יכולים היו להמשיך ולעבד את נחלת אבותם בהשקט ובבטחה, כפי שאכן היה גורלם של חלק מהערים והכפרים שלא מרדו ברומאים. אך אנשי גמלא ידעו שמטרת הרומאים היא ירושלים והמקדש וניסו לעצור אותם בכל מחיר. בגמלא נמצאה מטבע ייחודית שהוטבעה כנראה במקום: "לגאולת ירושלים הק".

אם נחזור להשוואה שערכנו בין גמלא למצדה, ניתן לסכם: לוחמי מצדה לחמו קרב של ייאוש; המקדש כבר חרב, והם נלחמו על חייהם ועל השקפת עולמם, נלחמו לכל היותר כדי להישיר (ניתן להתווכח על השקפתם, אך גדולתם כמובן שלא היו מוכנים להישאר בחיים כעבדים). אנשי גמלא לעומת זאת נלחמו קרב מלא תקווה - למרות כל האמור לעיל: אם יצליחו לעכב את הרומאים ולפגוע בהם, אולי תינצל ירושלים. לשם כך היו מוכנים למסור את נפשם.

הדיון במרד הגדול מחייב הערה בדבר קנאות יהודית בגולן. למותר לציין כי זהו נושא חינוכי רב משמעות ויפה לעֲרְכוֹ בגמלא. אופי האוכלוסייה של הבשן והגולן היה בעייתי. האזורים שבמזרח היו תמיד מקום מאחז לשבטי נוודים ערביים, שציפו להזדמנות לפלוש אל תוך הארץ הנושבת. יש עדויות על לחץ מתמיד של שבטים נוודים על אזורי הספר בתקופת האימפריה הרומית. אזור הטרקון (לג'ה) ושטחי הגעש של הבשן היו אזורים בעייתיים מבחינת התיישבות, לכן גם היוו מקום מפלט למורדים ולשאר פורעי חוק שנמלטו מאימת השלטון. בגלל הבעייתיות של השליטה על אזורים אלו, העדיפו הרומאים לתיתם בידי שליט מקומי. לכן קיבל בית הורדוס את השליטה על הגולן והבשן. יוסף בן מתתיהו מספר:

...מן הטרקון, הגולן, סוסיטא וגדר המון של מרדנים ופליטים (מן החוק) אשר נמשכו אל המלחמה על סמך עסקיהם הבלתי כשרים בימי שלום

(תולדות מלחמת היהודים ג, י, 8).

נוכל להשלים את הדברים בהתייחס ליישוב היהודי בגולן: גם באותה תקופה (במובן מסוים כמו היום!) היו אלו תושבי קו עימות שבמשך שנים נאבקו קשות כדי להוציא

8. התרגום על פי ש' גיחון, 'הגולן והקרב על גמלא', אריאל 50-51, תשמ"ז.

לחם מאדמת הטרשים הבזלתית של הגולן וכדי להגן על אדמתם, בעצם על כל הגליל, מאימת השבטים שהוזכרו לעיל. אין ספק שהאנשים התחשלו משך שנות מאבקים רבות. אנו חוזרים בנקודה זו להערה שבפתיחת הדברים. הכוונה במאמר זה איננה לערוך דיון אנתרופולוגי על תושבי הגולן הקדום, אך דיון על הקשר שבין האדם לנוף מולדתו אפשרי גם אפשרי.

לפי זה מובן הקשר העמוק של תושבי גמלא למקומם ויחסם אליו. באזור הספר הזה מצאו מורדים אידיאולוגיים כר נרחב לפעולתם. הורדוס הרג בגליל את **חזקיה ראש הבריונים** ואת אלו שהצטרפו אליו (קדמוניות יד, ט, ב). דבר זה קרה עוד לפני המרד הגדול. מאוחר יותר אנו שומעים על אדם בשם **יהודה בן חזקיה** שהיה מורד מפורסם:

ובימיו הסית איש אחד מהגליל ושמו יהודה את בני ארצו למרד ברומאים באמרו כי חרפה תהיה להם אם יטו את שכמם לסבול וישלמו מס לרומאים, ומלבד מלכות שמים ישאו עליהם גם על בשר ודם. והחכם הזה יסד לו כת מיחדה שלא דמתה ליתר הכתות [של היהודים] (תולדות מלחמת היהודים ב, ח, א).

לכת הזו קורא יוסף בספרו קדמוניות היהודים בשם: 'הכת הפילוסופית הרביעית' והאיש הזה מכונה בפי יוסף בפירושו: "**יהודה איש הגולן מעיר ששמה גמלא**" (קדמוניות יח, א, א).

"ייתכן שניתן לקשור את הדברים: מסתבר מאוד שבגמלא, שנלחמה בעוז נפש כזה במרד הגדול, נתקיימה מסורת של קנאים ולוחמי חופש עוד מימי הורדוס. מעניין לציין: בזמן המלחמה על גמלא מזכיר יוסף בן מתתיהו שמו של לוחם עשוי ללא חת, אולי אחד ממפקדי גמלא: יוסף בן המיילדת(!). בספרו חיי יוסף (פרק לז) הוא כותב עליו:

איש אחד בשם יוסף בן המילדת הסית צעירים נועזים אחדים להתחבר אליו ולהתקומם, הוא דרש מראשי גמלא להרים את נס המרד ולהזדין, בהבטיחו להביא להם את החפש.

בזמנו העלה הרב פרופ' ל"י רבינוביץ השערה כי בתו של יהודה בן חזקיה הייתה נשואה ליאיר 'מנכבדי יהודה'.⁹ הוא טוען - מתוך השוואת נאומים(!) - שבנו של יאיר זה הוא אלעזר בן יאיר ממצדה, נושא הנאום המפורסם (שיוסף שם בפיו) לפני התאבדות אנשי מצדה. בכך הוא סוגר מעגל בן מאה ושבע עשרה שנות קנאות, החל מחזקיה (47 לפנה"ס) ועד לאלעזר בן יאיר (73 לספירה). גם אם לא נוכל להוכיח השערה זו, היא ממחישה את נוכחות הקנאים בגולן לאורך זמן.

9. ל"י רבינוביץ, 'שלשלת של גבורה', **מחניים** פז (תשכ"ד), עמ' 30-33.

סיכום

הדיון דלעיל קשור בתכנים העולים מכתבי יוסף ומהחפירות הארכאולוגיות. הניסיון מלמד כי תכנים אלו, המועלים באווירה מתאימה הקשורה במקומות מתאימים, מעוררים עניין רב.

בסיכום זה ברצוננו להוסיף שתי נקודות עקרוניות. האחת קשורה לדייקנות מדעית. מטבע הדברים, במהלך הסיור נוטה הדעת להפליג. אנו חוזרים הרחק אל העבר ומתקרבים אל דמויות ומצבים. בנתונים כאלה יכולה המעורבות העמוקה של המדריך להיות לעתים לרועץ. בניסיונו לצייר מצב שהיה קיים בעבר על המדריך לקחת בחשבון שבסופו של דבר ידיעתו מוגבלת. איננו יודעים אם הוויכוח בדבר קליטת פליטים בגמלא אכן התרחש ואם התרחש בבית המדרש. אנו יכולים רק לקבוע כי דילמה מעין זו מתאימה לדיון בבית המדרש. נקודה שנייה קשורה לתועלת הערכים להווה. בצד הבלטת ערכים ידועים - מעמדו של בית המדרש, מסירות נפש למען העם - יש להזכיר כי אנו עוסקים כאן במצבים קיצוניים - בקנאות ובהתאבדות. מותר להעלות דילמות, אך אין לראות בעבר מפתח מדויק לשאלות ההווה!!

